Eötvös Loránd yliopisto, Humanistinen tiedekunta

Kirjallisuustieteiden tohtorikoulu

Uralilaisten kansojen kansanperinteet ja kirjallisuudet tohtoriohjelma

AZ EVÉSZAVAROK MINT IRODALMI TÉMA A KORTÁRS FINN IFJÚSÁGI REGÉNYBEN

SYÖMISHÄIRIÖT KIRJALLISINA AIHEINA MODERNISSA SUOMALAISESSA NUORTENROMAANISSA

VÄITÖSKIRJA

TEESIT

Tekijä: Bába, Laura Ildikó

Väitöskirjatutkimuksen ohjaaja: FT Sirató, Ildikó

Tohtoriohjelman johtaja: FT Csepregi, Márta

Budapest

2012

AIHEENVALINNAN PERUSTELU, TUTKIMUKSEN TIETEELLISET ANTIMET

Unkarissa on viime vuosina julkaistu lukuisasti suomalaista nykykirjallisuutta, etupäässä lasten- ja nuortenkirjallisuutta, minkä johdosta sen tieteellinen kartoitus on aiheellinen. Väitöskirjatutkimukseni aiheen olen valinnut nuorisokirjallisuuden alalta, tarkemmin aikamme yhteiskunnallisia ilmiöitä ja ongelmia käsitteleviin nuortenromaaneihin liittyen. Tämä suuntaus on toisaalta ollut hyvin keskeinen viime vuosikymmenien suomalaisessa nuorisokirjallisuudessa, toisaalta katson sen esittelyn antoisaksi unkarilaiselle tieteelliselle yleisölle. Tämänkaltaisia aiheita käsitteleviä nuortenkirjoja löytyy Unkarista etupäässä vain käännöskirjallisuutena,[1] vaikka samat yhteiskunnalliset ongelmat[2] vaikuttavat Unkarissakin. Nykyinen suomalainen nuorisokirjallisuus on aiheiden ohella kohderyhmienkin kannalta unkarilaista moninaisempaa: viime vuosien unkarilaiset nuorisokirjallisuuden teokset ovat suuremmalta osaltaan lapsille tai 10–12-vuotiaille suunnattuja, ns. *nuorten aikusten kirjallisuutta* edustaa Unkarissa etupäässä käännöskirjallisuus.

Yllä mainitusta suuntauksesta väitöskirjassani tutkin syömishäiriöitä kuvaavia nuortenromaaneja. Aiheenvalintani on perustunut toisaalta siihen että k.o. teokset asettuvat identiteettietsintää käsitteleviin nuortenromaanien jatkumoon, mikä on teemana nuoriso-kirjallisuuden tärkeimpiä perinteitä. Lisäksi ne edustavat viime vuosien suomalaisten nuortenromaanien tyypillistä lähestymistapaa: näissä identiteettiongelmia kuvataan nimenomaan ruumiillisuuden ja seksuaalisuuden kautta (Huhtala 2006, 13).

Aiheeni katson asialliseksi Unkarin näkökulmasta toisistakin syistä. Viime vuosina kaksikin syömishäiriöitä käsittelevää suomalaista romaania on ilmestynyt unkariksi, Poutasen yllä mainitun teoksen ohella Sofi Oksasen *Stalinin lehmät* (2003; unk. *Sztálin tehenei*, Scolar, 2011, käänt. Pap, Éva). Molemmat ovat saaneet myös julkisuutta.[3] Syömishäiriöt ovat lisäksi viime vuosina Unkarissakin nousseet etualalle. Ne ovat laajalle levinneitä, niitä tutkitaan yhä runsaammin ja niistä keskustellaan yhä enemmän. Kirjallisina aiheina kuitenkaan ne esiintyvät vain harvoin.

Edellä mainituista syistä syömishäiriöitä käsittelevien suomalaisten nuortenromaanien esittely voi toisaalta valaista yhtä nykyisen suomalaisen nuorisokirjallisuuden tärkeimpiä suuntauksia, toisaalta antaa uusia näkökulmia ja tuloksia unkarilaisiin tutkimuksiin.

---

[1] Esimerkkeinä voi mainita kaksi viime vuosikymmenenä ilmestynyttä modernia suomalaista nuortenromaania, Hanna-Marjut Marttilan *Filmi poikki!* (2006; unk. *Filmszakadás*, Móra, 2009, käänt. Szakonyi, Csilla) ja Kira Poutasen *Ihana meri* -romaanin (2001; unk. *A csodálatos tenger*, Cerkabella, 2009, käänt. Bába, Laura).

[2] Mm. alkoholismi, huumeriippuvuus, kouluväkivalta, rikollisuus, työttömyys, vammaisuus, fyysisiä ja psyykkisiä saurauksia, yksinhuoltaja- ja uusperheiden sisäisiä suhteita.

[3] *Stalinin lehmien* ilmestyminen ja sen yhteydessä Oksasen vierailu Budapestissä toukokuussa 2011 sai osakseen erityistä mediahuomiota, ja romaani on mainittu mediassa nyttemminkin. Kira Poutanen taas edusti kirjailijavieraana Suomea Budapestin Kansainvälisessä Kirjafestivaalissa v. 2011, jolloin kunniavieraana oli Euroopan unioni. Romaaninsa unkarinnos on myös valittu Unkarin kulttuurirahaston (Nemzeti Kulturális Alap) kirjastoille suosittelemien kirjojen listalle (ns. Márai-lista).

TUTKIMUKSEN RAKENTUMINEN

Väitöskirjani Johdannossa aiheenvalinnani ja tutkimukseni antimet perusteltua esittelen tutkielmani rakentumista, tutkimusaineistoa, tutkimuksen metodiikkaa ja tutkielmassa käyttämiäni termejä.

Johdannon jälkeen valaistan tutkimukseni tarkempaa aihetta eri näkökulmista. Luku 2 on katsaus suomalaisen nuorisokirjallisuuden historiaan ja sen tutkimushistoriaan. Luku 3 käsittelee syömishäiriöitä: historiallista yleiskatsausta seuraa anoreksia nervosan ja bulimia nervosan oireiden esittely, syömishäiriöiden selittämismallien yhteenveto, sekä muiden syömishäiriöiden lyhyt kuvaus. Luvun 4 aiheina ovat syömisen, ruoan ja syömishäiriöiden kulttuuriset merkitykset.

Luku 5 esittelee Suomen kirjallisuuden syömishäiriöitä käsitteleviä kaunokirjallisia teoksia. Nuortenromaanien yhteydessä myös niiden vastaanottoa ja tutkimusta esitetään. Luku 6 on tutkimusaineiston vertailevaa analyysi. Luvussa 7 eritellään yksityiskohtaisemmin neljää romaania teemojen ja niihin liittyvien symboolien kannalta.

Luvussa 8 seuraavat yhteenveto ja mahdolliset suunnat jatkaa tutkimusta. Tutkielman lopussa ovat lähdeluettelo ja liitteet.

TUTKIMUSAINEISTO

Tutkimusaineistoni keräämisessä lähdin liikkeelle Lastenkirjainstituutin[4] kokoelman sähköisestä tietokannasta (*Onnet*). Hakusanoilla *syömishäiriö/t, anoreksia* ja *bulimia* löydettyjen teosten joukosta suljin pois toistuvia tuloksia, Suomessa käännöskirjoina ilmestyneet teokset ja suomalaisten kirjailijoiden teosten käännökset, sekä rajasin tutkimuksen piirin anoreksiaa ja bulimiaa käsitteleviin romaaneihin.[5] Tarkistaakseni onko tutkimusaineiston valitsemisen edellä kuvattu menetelmä pätevää, vertasin näin saamani tuloksia aihettani käsittelevään tutkimuskirjallisuuteen, useampien suomalaisten kirjastojen temaattisiin kirjalistoihin sekä erilaisten sähköisten lukijapalstojen kirjasuosituksiin. Tätä kautta löysin ainoastaan yhden romaanin,[6] joka ei ole ollut Onnetista saamissani tuloksissa.

Yllä mainitun valintamenetelmän kautta tutkimusaineistokseni sain seuraavat teokset:

Hannele Huovi: *Madonna* (Weilin+Göös, 1986)
Pirkko Talvio: *Levoton Tuhkimo* (Tammi, 1987)
Inka Nousiainen: *Kivienkeli* (Otava, 1993)
Katja Pirttimäki: *Nuoren tytön aakkostanssi* (Karisto, 1995)

[4] Instituutti perustettiin v. 1978 nimellä Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutti, v. 2010 nimi on vaihdettu Lastenkirjainstituutiksi. Lastenkirjainstituutti on valtakunnallinen lasten- ja nuortenkirjallisuuden tallennus- ja tiedotuskeskus, sekä erikoiskirjasto.
[5] Näin suljin pois toisaalta ylipainoa ja liikalihavuutta käsittelevät, toisaalta lajiltaan romaaneista poikkeavat teokset.
[6] Kyseessä on Inka Nousiaisen *Kivienkeli*, jota tutkimuskirjallisuudessa käsitelläänkin useimmiten psyykkisten ongelmien yhteydessä (Onnetissa sille annetaan asiasanana mm. *masennus*).

Sirpa Puskala: *Euroopan pehmeimmät huulet* (WSOY, 1996)
Emma Marjakangas: *Ei yksin* (Koivu ja tähti, 1997)
Tuula T. Matintupa: *Lasilintu* (Kustannus-Mäkelä, 1998)
Asta Ikonen: *Mia & muutosten kevät* (Karisto, 1999)
Kirsti Ellilä: *Emma ja naapurin Romeo* (Karisto, 2001)
Laura Honkasalo: *Siskoni, enkelinluinen tyttö* (WSOY, 2001)
Kira Poutanen: *Ihana meri* (Otava, 2001) (unk. *A csodálatos tenger*; Cerkabella, 2009)
Reija Kaskiaho: *Pientä purtavaa* (WSOY, 2002)
Salla Simukka: *Minuuttivalssi* (WSOY, 2004)
Outi Ikonen: *Annika ja Amerikan unelma* (WSOY, 2005)
Kirsti Kuronen: *Piruettiystävyys* (Karisto, 2010)

Näistä luvussa 7 analysoin yksityiskohtaisemmin Huovin, Poutasen, Honkasalon ja Puskalan romaania. Valikoinnissa otin huomioon että syömishäiriöiden kuvaus saisi keskeisen aseman ja syvyyttä, sairauden taustana olisi eri romaaneissa erilaisia syitä, kerronnan näkökulma vaihtelisi teoksesta toiseen, eriteltävät romaanit olisivat korkeatasoisia, moniulotteisia teoksia, ja mukana olisi sekä vanhempia että uudempia kirjoja. Lopulta kolme anoreksia- ja yksi bulimiakuvaus pääsi analysoitavaksi. Syynä on se että valitut anoreksia-aiheiset teokset kuvaavat sairautta eri näkökulmista, ja niissä syömishäiriö ilmaisee osittain erilaisia asioita, kun taas bulimiakuvaukset joissa syömishäiriö saa keskeisen aseman, kertovat tapahtumista aina päähenkilön näkökulmasta, ja Puskalan romaani ikään kuin yhdistää bulimian taustana esitettyjä syitä. Näin ollen katson sen tarpeelliseksi edustamaan bulimiakuvauksia.

TUTKIMUKSEN METODIIKKA JA TUTKIELMASSA KÄYTETYT TERMIT

Tutkielmassani esitän syömishäiriöitä käsitteleviä suomalaisia nuortenromaaneja etupäässä kahdesta näkökulmasta. Vertailevalla analyysillä pyrin antamaan niistä kattavan kuvan syömishäiriöiden kuvauksen kannalta. Valituissa teoksissa erittelen yksityiskohtaisesti syömishäiriökuvauksissa esiintyviä teemoja ja niihin liittyviä keskeisiä symbooleja. Analyysiani perustelen sitaateilla. Otteita annan sekä suomeksi että – koska tutkielmani on unkariksi, eikä k.o. teoksia yhtä lukuun ottamatta[7] ole tähän mennessä ilmestyneet unkarinnoksina – itseni kääntäminä unkariksi.

Tutkielmassani käytetyistä termeistä kannattaa kiinnittää huomiota ensiksi nuortenromaanin käsitteeseen. Nimitys ei tarkoita lajia, koska se perustuu kohderyhmään; romaanin eri lajit ovat tulkittavissa nuortenromaanien joukon *sisällä*. Nuortenromaani syntyi 1800-luvun lopulla, kun lasten- ja nuortenkirjallisuuden rikastumisen johdosta eri-ikäisiin kohderyhmiin suunnatut muodot eriytyivät, ja satujen ohella nuorille alettiin tarjota muitakin proosalajeja.

Tutkielmani vertailevassa analyysissä käytän lähtökohtana Päivi Lappalaisen artikkelia Anarkiasta anoreksiaan: Ruoan merkityksestä lasten- ja nuortenkirjallisuudessa (2006). Vaikka

[7] Poikkeuksena on Kira Poutasen *Ihana meri*, joka on ilmestynyt unkariksi omassa käännöksessäni.

Suomessa on viime vuosina kirjoitettu useampiakin artikkeleita, opinnäytetöitä ja tutkielmia syömishäiriöitä käsittelevistä kaunokirjallisista teoksista, Lappalaisen artikkeli on ainoa joka kuvaa niitä kattavasti, muut keskittyvät yhteen tai muutamaan teokseen. Väitöskirjassani kuitenkin laajennan romaanien Lappalaisen tutkimaa ryhmää sekä artikkelinsa ilmestymisen jälkeen julkaistuihin teoksiin että niihin aiemmiin ilmestyneihin, joita hän ei käsitellyt. Artikkelissaan Lappalainen tutkii suomalaisen nuortenkirjallisuuden syömishäiriökuvauksia etupäässä juonen ja henkilöhahmojen kannalta, vaikka hän poikkeaakin käsittelemään kertomustapaa. Olen ottanut hänen tutkimusnäkökulmansa osittain muokattuina ja lisättyinä oman tutkielmani johtolangaksi, eräissa kohdissa kiistään kuitenkin hänen väitteitään.

Valittujen romaanien erittelyssä kiinnitän huomioni teemoihin ja niihin liittyviin tärkeimpiin symbooleihin. Vaikka temaattinen tutkimus väistyi 1960- ja 1970-luvulla jälkistrukturalististen suuntausten edeltä, 1980-luvun lopulta lähtien se on tullut kansainvälisesti taas suosituimmaksi. Temaattisen tutkimuksen terminologia ei ole läheskään yhtenäinen. Toisaalta teeman käsitettä on tulkittu ja määritelty eri tavoin, toisaalta taas terminologiaa poikkeaa myös kielialueittain (vrt. esim. Suomela 2001, 141–143). Tässä käsittelen etupäässä tutkielmani lähtökohtina käyttämiäni määritelmiä.

Teema on se, mistä tekstissä on kyse. Sitä lähellä on *aiheen* käsite, joka samaten vastaa kysymykseen mistä teksti kertoo. Ero on siinä että aihe vastaa kysymykseen konkreettisemmalla tasolla – vastauksena voi olla yksi tai useampia, henkilöitä, paikkoja tai tapahtumia kuvaavia sanoja. Teema taas on annettavissa jonkin abstraktin käsitteen tai fraasin avulla, ja sen määrittelemiseen lukijan pitää tulkita tekstiä. (Suomela 2001, 142–144)

Teeman sukukäsite on myös *motiivi*, jonka on teeman kaltaisesti yleensä katsottu tulkinnalliseksi merkitysyksiköksi: se on teemaa pienempi ja konkreettisempi temaattinen yksikkö. Teema voi ulottua koko tekstiin tai ainakin sen suureen osaan, kun taas motiivi kiinnittyy huomattavasti pienempään jaksoon. Jako teemaan ja motiiviin on kuitenkin tekstisidonnaista: sama asia saattaa olla toisessa teoksessa motiivina, toisessa taas teemana. (Suomela 2001, 144)

Tutkielmassani tekstejä en erittele motiivien tasolla. Teosten yhteydessä mainitsen kuitenkin pää- tai keskeisiä, sekä sivu- tai lisäteemoja. Viimeksi mainituilla tarkoitan merkitysyksikköjä, jotka kattavat k.o. tekstin suurta osaa, mutta omassa tulkinnassani väistyvät silti pääteemojen edeltä taka-alalle.

Susanna Suomela (2001, 153) erottaa temaattisen tutkimusmenetelmän alalla kahta lähestymistapaa. Toinen, jota hän kutsuu syntagmaattiseksi (tai horisontaaliseksi, dynaamiseksi), tutkii teemaa yksittäisen tekstin sisällä ja katsoo sitä ”tekstin funktionaalisen, muotoa ja sisältöä yhteen sitovan verkon olennaisena osana”. Toinen, paradigmaattinen (vertikaalinen, staattinen) lähestymistapa korostaa täkstienvälisyyttä: ”teemojen liikkumista ja kehittymistä tekstistä toiseen

niin synkronisesti kuin diakronisestikin". Tutkielmassani molemmat lähestymistavat saavat tilaa: valittujen romaanien yksityiskohtainen analyysi edustaa syntagmaattista lähestymistapaa, kun taas aiheenvalinta itse, ja tutkimuksen koko piiri edustaa paradigmaattista lähestymistapaa.

TUTKIMUKSEN TULOKSET

Vertaileva analyysi

Tarkoituksenani oli tutkia millä tavoin k.o. teoksissa syömishäiriöitä esitellään.[8] Näien ollen analyysini näkökulmina olivat ruoan ja syömisen rooli lasten ja nuortenkirjallisuudessa, kerrontatapa, päähenkilön tai syömishäiriötä sairastavan henkilön hahmo, perhetausta ja perheenjäsenien rooli, syömishäiriöiden kuvaus.

Lappalaisen (2006) mukaan ruoka on lasten- ja nuortenkirjallisuudessa useimmiten yhteydessä vallan kysymyksiin. Lastenkirjallisuudessa aikuisia vastaan käydyn kapinan keinona on yleensä ruoalla mässäily, kun taas nuortenkirjoissa pyritään nimenomaan syömisen hallintaan. Lappalainen korostaa että anoreksiaa kuvaavissa nuortenromaaneissa vallan kysymykset punoutuvat ruumiillisuuteen, seksuaaliseen identiteettiin, seksuaalisuuteen, identiteettiin, sekä tiukan yhteiskunnallisen normiston problematiikkaan. Väitteensä pätee myös bulimiakuvauksiin. Kaikki tämä sopii jatkumoon, että nuortenromaaneissa identiteetin ja minuuden ongelmat ovat perinteisesti olleet keskeisiä (vrt. Rättyä 2003, 99). Samalla se kuvaa myös sitä että viime vuosien suomalaiset nuortenromaanit ovat pohtineet identiteettiä nimenomaan ruumiillisuuden kautta (ks. yllä). (Lappalainen 2006, 136–137)

Viidestätoista romaanista kahdeksassa on minäkerronta, lisäksi muissakin käytetään sisäistä fokalisoijaa (sisäisiä fokalisoijia): tarinasta kertoo tapahtumiin osallistuva henkilöhahmo. Sisäisenä fokalisoijana on useimmiten syömishäiriötä sairastavaa henkilö. Minäkerronnan henkilökohtaisuus tuo tarinan lähelle lukijaa, antaa sille autenttisuuden tunnetta. Sama vaikutelma syntyy myös 3. persoonan kertojaa, mutta sisäistä fokalisoijaa käyttävästä kerrontatavasta, vaikka tässä tapauksessa ulkoinen kertoja etäännyttääkin vähän tarinan lukijalta. Tarkoituksena lienee ettei tarina liikaa järkyttäisi nuorta lukijaa (vrt. Lappalainen 2006, 142). Ulkoinen kertoja antaa kuitenkin tarinalle myös objektiivisuuden tunnetta: tapahtumista ei kerrota niihin osallistuvan subjektiivisesta näkökulmasta, vaan ikään kuin puolueettomasta ulkoisesta näkökulmasta (siltikin että tämä puolueettomuus on vain näennäistä). Objektiivisuuden tunnetta syntyy silloinkin kun käytetään useitakin fokalisoijia: kun tarinasta kerrotaan useammista näkökulmista, käy selväksi että on olemassa useampiakin lähestymistapoja.

[8] Tästä syystä en pyrkinyt tekstien yhtenäiseen ja kattavaan tyylilliseen analyysiin. Tämä sopisi toisen tutkimuksen aiheeksi.

Minäkerronta sekä myös 3. persoonan kertojaa ja sisäistä fokaisoijaa käytettävä kerrontatapa herättää välittömästi kysymyksen kertojan luotettavuudesta sillä kertojana tai sisäisenä fokalisoijana toimiva henkilöhahmo korostanee omia mielipiteitään ja etujaan. Syömishäiriötä sairastavien henkilöhahmojen tapauksessa onkin selvää, että ainakin oman ruumiinsa arvioidessaan he ovat väärässä. Toisaalta juuri tässä yhteydessä he kertovat omasta sisäisestä totuudestaan. Muuassa kuin tässä epäluotettava kertoja tavataan vain kahdessa romaanissa, joissa molemmissa tämä on tarinan tärkeimpiä aineksia.[9]

Lappalainen (2006, 142) pitää analysoimiaan romaaneja kerronnallisilta ratkaisuiltaan sovinnaisina, poikkeuksena hän mainitsee ainoastaan Puskalan ja Poutasen romaanin. Lappalainen ei selitä mitä kerronnallisia keinoja hän katsoo sovinnaiseksi, mutta mainitsemiensa poikkeusten kautta voidaan päätellä että kerronta on epäsovinnaista jos siinä yhdistyy monenkaltaisia tekstejä tai jos siinä käytetään toisen lajin muotoa.[10] Tämän perusteella epäsovinnaisia ovat nekin tekstit, joissa käytetään kynnystekstejä, kun taas useammat lajit yhdistyvät muissakin teoksissa. Määritelmän näin laajennettua sovinnaisia ja epäsovinnaisia keinoja käyttävien tekstien suhde tasaantuu. Tässä on esimerkki siihen että nykyisille suomalaisille nuortenromaaneilla on ominaista muotokokeiluja (vrt. Heikkilä-Halttunen 2001, 232).

Syömishäiriökuvauksissa korostuu naiseus: sekä k.o. henkilöhahmot että oletettu lukijakunta ovat tyttöjä tai nuoria naisia, lisäksi kaikki kirjailijatkin ovat naisia. Henkilöhahmojen kannalta tässä heijastuu toisaalta että syömishäiriöihin sairastuvat pikemminkin tytöt ja naiset, toisaalta että 1990-luvun keskivaiheilta alkaen suomalaisissa nuortenromaaneissa tyttöhahmot ovat nousseet etualalle. Kolmantena syynä voi mainita naisten ja sairauden kulttuurinen yhdistäminen, joka näkyy myös nuorisokirjallisuudessa. (vrt. Lappalainen 2006, 143)

Päähenkilöt ovat anoreksiakuvauksissa 14–16-vuotiaita, bulimiakuvauksissa 16–19 vuoden ikäisiä, mikä noudattaa sairauden yleiskuvaa. Lappalainen (2006, 143–144) katsoo anoreksiakuvausten päähenkilöiden ikä myös kerronnalliseksi keinoksi: k.o. tyttöjen täydellisyydentavoittelu korostuu myös siinä että he pyrkivät saamaan mahdollisimman hyvän päästötodistuksen koulussa. Mielestäni kuitenkin koulutulokset saavat painoa anoreksiakuvauksia enemmän bulimia-aiheisissa romaaneissa. Lappalainen (2006, 146) korostaa syömishäiriöisten tyttöjen persoonallisuudessa etupäässä täydellisyydentavoittelua ja epäonnistumisen pelkoa. Eräissä tapauksissa kuitenkin oman riittämättömyyden tunne luonnehtii mielestäni paremmin k.o. hahmoja.

[9] *Euroopan pehmeimmät huulet* romaanin lähtökohtana on ettei kertoja-päähenkilö pystyy kertomaan ikävistä asioista, näitä hän kuvaa sekä kerronnassaan että päiväkirjassaan vain osittain. *Levottoman Tuhkimon* tarinan keskipisteessä on että päähenkilö kieltää itsensäkin edeltä viime päivien tapahtumia ja omaa roolinsa niissä. Totuus myönnetään vain viivyttäen.

[10] Puskalan romaanissa minäkerronta ja päiväkirjamerkinnöt punoutuvat yhteen, Poutasen romaanissa käytetään päiväkirjamuotoa.

Romaaneissa perhetyyppien ja perheenjäsenien kautta korostuu perhetaustan, perheen sisäisten (vanhempien sekä vanhempien ja lapsen välinen) konfliktien vaikutus syömishäiriön puhkeamiseen. Useimmiten tavalliset perheet ovat keskipisteessä, mikä vihjaa että suoranaisesti tai perheenjäsenen kautta syömishäiriöt voivat koskea kaikkia. Päähenkilöt asuvat useimmiten perheensä kanssa, ja perhetyyppejä kuvataan useampia. Päähenkilöillä on yleensä keskiluokkalainen tausta ja tarina sijoittuu useimmiten (pää)kaupunkiin. Romaaneissa siis vihjataan että syömishäiriöt ovat keskiluokkalainen ja urbaaninen ilmiö.[11] Vanhempien ammatti on kuitenkin yleensä yhteiskunnallista taustaa enemmän etualalla. On mielenkiintoista että monesti tavataan taiteen liittyviä ammatteja tai harrastuksia, aina naispuolisten henkilöhahmojen yhteydessä. Jos äidillä on taiteen liittyvä ammatti, siinä korostuu että hän elää omassa maailmassaan, eikä ole läsnä tyttärensä elämässä.

Toisin kuin Lappalainen (2006, 151), pidän myös isähahmojen roolia tärkeänä tarinoissa – joko syömishäiriöjuonen yhteydessä tai uskotun tehtävissä. On kuitenkin selvä että vanhempien hahmosta äiti korostuu enemmän. Hänessä ruumiillistuu monesti naiseuden malli, jota päähenkilö torjuu, muissa tapauksissa hän edustaa liiallisia vaatimuksia. Joskus äidin kuolema annetaan yhtenä syynä sairauden puhkeamiseen.

Monesti myös sisaret saavat tärkeän roolin tarinassa, yleensä eräänlaisena vertailun mallina päähenkilöille, tai uskottujen tehtävissä. Isovanhempia kuvataan vain muutamissa teoksissa. Heidän funktio on usemmiten antaa turvaa, tai heidän yhteydessä pohditaan vanhuuden ja kuoleman teemoja.

Vaikka kyseessä on eri syömishäiriötyyppejä, romaaneissa kuvataan sairautta samankaltaisista näkökulmista: elämäntapa ja oireet, tuttavien reagointi ja toipumisen mahdollisuus. Teoksissa syömishäiriöjouni noudattaa kliinisten tutkimusten antamaa kaavaa, joten se on relistinen (vrt. Lappalainen 2006, 144).

Kymmenessä romaanissa syömishäiriö on jo pohjennut juonen alussa, ja kertomuksesta se käykin pian selville. Vain viidessä romaanissa kuvataan miten sairaus saa otteensa päähenkilöstä. Laihtumisen tarkoituksena on monesti oletetun naisihanteen tavoittelu, toisaalta tämä ei ole ainoaa, eikä edes tärkeintä syytä sairastumiseen. Taustana on muitakin ongelmia, esim. perheenjäsenen kuolema tai perheen hajoaminen, parisuhteen rikkoutuminen, ongelmallinen, umpikujaan joutunut elämäntilanne, yksinäisyys. Eräissä anoreksiakuvauksissa ruumiittoman ruumiin tavoittelun syynä on halu välttää naiseksi kasvamista.

Syömishäiriötyyppien eroista johtuen arkipäiviä kuvataan eri tavalla, vaikka rutiininomaisuus on molemmissa joukoissa läsnä (anoreksiakuvauksia: syömisen välttely, liikunta; bulimiakuvauksia:

[11] Syömishäiriöt onkin katsottu länsimaiden korkeampiin yhteiskuntakerroksiin kuuluvien naisten sairauksena. Muihin yhteiskuntakerroksiin ja kulttuureihin ne ovat alkaneet levitä vain viime aikoina.

bulimiaepisodien salaaminen). Teksteissä käytetään mm. naturalistista kuvaustapaa, esim. tyttöjen ruumiinkuvan, fyysisten oireiden ja oksentamisen kuvauksissa.

Syömiseen liittyy useimmiten jonkinlaista pakkoa. Anoreksiakuvauksissa pakko on ulkoista: vanhemmat ja lääkärit pyrkivät saamaan k.o. tyttö syömään. Bulimiakuvauksissa taas pakko on sisäistä: on pakko syödä ja sitten antaa ylen. Anoreksiakuvauksissa ruoka ja syöminen herättää myös inhoa, kun taas bulimiakuvauksissa syöminen on myös lohtua ja turvaa. Syöminen makuelämyksenä ilmenee kuitenkin harvoin jälkimmäisessäkään ryhmässä.

Anorektiset henkilöhahmot kieltävät yleensä olevansa sairaita, he ovat nimenomaan ylpeitä ruumiinsa kontrolloinnista.[12] Useimmiten eivät buliimikotkaan pidä ongelmansa sairautena, mutta heille on häpeää etteivät he pysty vastustaa syömis- ja oksentamiskohtauksia.

Syömishäiriöitä käsitellään usein myös avoimesti: esim. lääkärit tai sairaanhoitajat kertovat k.o. henkilöhahmoille sairaudesta ja sen mahdollisista seurauksista. Tämä on myös kerronnallinen ratkaisu, koska jossakin vaiheessa se vaikuttaa myös k.o. hahmon käyttäytymiseen. Toisaalta se on keino myös antaa juoneen sisällettynä laajempaa, ulkopuolista tietoa sairaudesta. Sama funktio esiintyy myös kaverien keskusteluina.

Vanhemmat eivät pitkään aikaan huomaa tyttärensä sairautta. Mikäli ne huomaavatkin oireet, eivät tajua niiden vakavuutta, katsovat ne esim. pelkästään tottelemattomuudeksi. Ystävät – mikäli ne tulevat tietoisiksi k.o. henkilön sairaudesta – reagoivat positiivisesti: he antavat tukea ja näin auttavat toipumisessa.[13] Terveys- ja sosiaaliverkoston ammattilaisia kuvataan yleensä positiivisessa valossa, siltikin etteivät heidän avunsa useimmiten johda pikaiseen tulokseen.[14] Siitä huolimatta että kysessä on yleensä koulua käyviä nuoreja, opettajien reagointia kuvataan vain muutamissa romaaneissa: eräät opettajahahmot pyrkivät apuun, toiset kieltävät ongelmaa.

Pyrkimys laihtumiseen ei johda toivottuihin tuloksiin. Anoreksiakuvauksissa tyttöjen kunto kireän dieetin ja liikunnan takia huonontuu huonontumistaan kunnes ne yleensä joutuvat sairaalaan. Asenteensa muuttumiseen tarvitaan kuitenkin voimakkaampaa, sielua koskevaa vaikutusta. Tämä lienee kuolemanvaaran tajuaminen, jonkinlainen omanarvontunnetta vahvistava tekijä – esim. pojan kiinnostus, taiteellinen menestys – tai luonteenkehitys. Eräissä tapauksissa useammat tekijät johtavat toipumiseen. Sama pätee myös bulimiakuvauksissa, vaikka erona onkin että näiden päähenkilöt eivät joudu sairaalaan. Kolmessa bulimiakuvauksessa kuitenkin päähenkilöt itse pyytävät lääkärien tai sosiaalityöntekijöiden apua.

[12] Syömisestä kieltäytyminen voi olla keino myös muiden, etupäässä vanhempien hallitsemiseen (vrt. Lappalainen 2006, 147–148).
[13] Tämä – nuortenromaaninen perinnettä noudattaen – korostaa ystävyyden tärkeyttä, ja ystävyyskin tematisoituu.
[14] Tämä heijastaa etupäässä sitä että syömishäiriöstä toipumiseen eivät ulkoiset keinot riitä, vaan myös k.o. henkilön on myönnettävä sairautensa ja haluttava toipua.

Loppuratkaisunsa perusteella syömishäiriökuvaukset ovat selviytymistarinoita. Vaikka lopullinen taipuminen ei vielä tapahdukaan juonen lopussa, merkit vihjaavat joskus voimakkaammin joskus epävarmemmin toipumiseen. [15]

Valittujen romaanien analyysi

Neljässä valitussa romaanissa syömishäiriötä kuvataan osittain eri näkökulmista. *Siskoni, enkelinluinen tyttö* -romaanissa näkökulma on kahdestikin ulkoinen: 3. persoonan kertoja käyttää fokalisoijana päähenkilötä, mutta tämä tarkastelee vain ulkoa anorektisen sisarensa sairautta. *Madonnassa* esiintyy sekä ulkoinen että sisäinen näkökulma: 3. persoonan kaikkitietävä kertoja kertoo asioista monesti anorektisen päähenkilönsä silmitse, eräissä jaksoissa kuitenkin sisäisenä fokalisoijana on joku muu henkilöhahmo, tai kertoja esiintyy ulkoisena fokalisoijana. Kuvaustapa on kaikein välittömin *Euroopan pehmeimmat huulet* ja *Ihana meri*-romaanissa. Molemmassa on minäkerronta, joka antaa tunnustuksellisuuden tunnetta kertomukselle, mitä korostaa vielä voimakkaammin molemmissa teoksissa esiintyvä päivakirjamuoto. Syömishäiriötä sairastavan henkilöhahmon käyttö fokalisoijana antaa samankaltaista vaikutelmaa myös *Madonnassa*.[16]

Romaanit eroavat siinäkin, mitä ne korostavat. Huovilla ja Puskalalla keskipisteessä ovat psyykkiset syyt, päähenkilön sielunelämä. Syömishäiriön ilmestymismuodot kuvataan vain paikoin. Samankaltaisesti toimii myös Honkasalon romaani, jossa syömishäiriöisten arkipäivien kuvaus saa siitäkin syystä vähemmän huomion, että fokalisoijalla on vain hajanaisia kokemuksia niistä. Sairauden sielullinen tausta korostuu tässä siksikin että päähenkilö toimii uskottuna sisarelleen ja että sisarensa näkee hänessäkin syytä omaan epätoivoonsa (mustasukkaisuus, alemmuudentunne). Syömishäiriöiset arkipäivät saavat eniten tilaa Poutasella, vaikka sielunelämä saa siinäkin eniten painoa.

Romaanit eroavat senkin kannalta, kuinka laaja päähenkilönsä elämänpiiri on. Huovilla ja Puskalalla sankarittaren elämänpiiri rajoittuu melkein ainoastaan omaan itseensä ja perheeseensä. Poutasen päähenkilön elämänpiiriä muodostaa jo kolme aluetta: itsensä, perheensä ja koulu. Honkasalon romaani toimii osittain samankaltaisesti: anorektisen tytön maailma koostuu tässäkin itsestään, perheestään ja ikäistensä seurasta. Päähenkilön maailma on kuitenkin tätä paljon laajempi: siinä ystävät, parisuhde ja musiikki saavat myös osansa, lisäksi hän ottaa itsetietoisesti kantaa eräissä yhteiskunnallisissa asioissa. Teos toimii siis näkökulmansa johdosta kahdenlaisesti.

Jokaisen romaanin keskeisenä teemana on identiteetti, mutta teoksissa huomio kohdistuu identiteettiin eri näkökulmista. Huovilla ja Poutasella keskipisteessä on naisidentiteetti, mutta eri

[15] Siksi teokset loppuvatkin realistisemmin kuin äkkinäisellä ihmeparantumisella, koska syömishäiriöistä toipuminen on pitkä prosessi.
[16] Sama vaikutelma on läsnä myös *Siskoni, enkelinluinen tyttö* -romaanissa, mutta siellä fokailsoijana ei ole syömis-häiriöinen henkiöhahmo.

tavalla. Huovin päähenkilölle naisidentiteetti on ongelmana biologisesta näkökulmasta, kun taas Poutasen sankaritar kapinoi yhteiskunnan perinteistä naiskuvaa vastaan. Honkasalolla ja Puskalalla minuuden etsintä ja hyväksytyksi tuleminen tematisoituu.

Miehen ja naisen välinen suhde on jokaisessa romaanissa keskeisenä teemana, vaikkakin eri tavoin. Huovin ja Poutasen teosten lähtökohta on osittain samankaltainen: ensimmäisen päähenkilö pakenee seksuaalisuutta, toisen päähenkilön ajatusmaailmassa se ei edes ilmene avoimesti. Taustana on molemmissa tapauksissa se että miehen ja naisen välinen suhde on saanut negatiivista sisältöä sankarittarien silmissä: Huovilla tämä johtuu perhetaustasta, Poutasella naisten yhteiskunnallisesta alemmuudesta (jonka yhtenä alueena on tässäkin perhe, erityisesti vanhempien suhde). Molemmissa romaaneissa päähenkilö lopulta muuttaa kantansa, mutta erona on että Huovilla päähenkilön toipumisessa romanssilla on tärkeä osuus, kun taas Poutasella se ei saa tilaa. Rakkaus miehen ja naisen välisenä mahdollisena suhteena puuttuu *Ihanasta merestä* kokonaan. Myös Honkasalon ja Puskalan teos voidaan rinnastaa toisiinsa: syömishäiriön puhkeaminen johtuu molemmissa osittain parisuhteen puutteesta. Tämä on kuitenkin vain yksi syistä, mikä käy selville siitäkin että kummassakaan romanssilla ei ole roolia toipumisen alkamisessa. Puskalan romaanin lopussa uuden parisuhteen mahdollisuus on tulkitsettavissa pikemminkin palkintona. Toisella tasolla miehen ja naisen suhde saa negatiivista sisältöä näissäkin romaaneissa (suhteen rikkoutuminen, uskottomuus). Honkasalon romaani on poikkeuksellinen siinä että päähenkilön parisuhteen kautta siinä annetaan positiivinenkin kuva miehen ja naisen välisesta suhteesta. Yhteiskunnan yleisen naiskuvan ja miehille alennetun naisroolin torjuminen esiintyy kuitenkin tässäkin teoksessa, muttei anorektisen henkilöhahmon, vaan päähenkilön kautta.

Rättyä (2007, 75) tulkitsee Poutasen päähenkilön taistelua anoreksian kanssa elämän merkityksen tajuamisena: on tunnistettavana että jokainen vastaa yksin itsestään ja kohtalostaan. Sama johtopäätös pätee kolmessa muussakin romaanissa, vaikka Honkasalolla se korostuukin etupäässä päähenkilön suhteessa. Näin ollen romaanit tematisoivat aikuiseksi kasvamista, minkä kautta ne eivät pelkästään asetu nykyisten suomalaisten nuortenromaanien pääsuntaan, vaan myös nuortenromaanin perinteisiin.

Vaikka suomalaisessa nuortenkirjallisuudessa syömishäiriöt nousivat kirjallisiksi aiheiksi 1980-luvun keskivaiheilla ja 2000-luvun keskivaiheilta lähtien niitä on tavattu vain poikkeuksellisesti, syömishäiriökuvaukset eivät kuitenkaan muodosta irrallista joukkoa sen historiassa. Syömishäiriöjuonen kautta käsitellyt teemat (identiteettietsintä, vanhempien ja lapsen suhde, miehen ja naisen suhde jne.) yhdistävät k.o. teokset sekä aikaisempiin ja nykyisiin nuoritenkirjoihin että myös aikuiskirjallisuuteen. Temaattisen kentän kautta voi siksi hahmotella uusia tutkimusaiheita.

MAHDOLLISIA UUSIA TUTKIMUSAIHEITA

Yksityiskohtainen temaattinen analyysi voi laajentaa myös muille tutkielmassani käsitellyille romaanille. Tätä kautta saanee kattavamman kuvan siitä millaisiin muihin teemoihin syömishäiriöt yhdistyvät suomalaisissa nuortenromaaneissa. Siitä lähtien lienee mahdollista tutkia missä määrin nämä teemat olivat keskeisellä sijalla aikakauden muissa nuortenromaneissa, eli kuinka paljon syömishäiriökuvaukset sopivat aikakauden luonteenomaiseen temaattiseen kenttään tai kuinka paljon ne uudistavat sen. Toisaalta naiseuteen, naisruumiin ja naisidentiteettiin kohdistuvia kysymyksiä voi kartoittaa samassa tutkimusaineistossa muista kuin syömishäiriöiden näkökulmista. Lajentamalla analyysin koko aineistolle saanee kattavamman kuvan symbooleista, joiden vertailu osoittautunee myös hyödylliseksi.

Syömishäiriökuvausten tutkimus voi laajentaa myös (liika)lihavuutta käsitteleviin teoksiin. Nämä ovat oletettavasti nousseet nuortenkirjallisuuden aiheiksi jo ennen anoreksiaa ja bulimiaa, sekä tyttö- että poikahahmojakin koskien. Luultavasti nekin yhdistyvät identiteetin, odotusten ja hyväksynnän temaattiseen kenttään. Niiden yhteydessä hyväksyntä luultavasti tematisoituu anoreksia- ja bulimiakuvauksia enemmän ikätoverien ryhmässä (erottamisen syynä on monesti lihavuus). Näiden teemojen kautta k.o. teoksia voi vertailla eroavuuden muitakin muotoja käsitteleviin teoksiin.

Tutkimusaineiston romaanien valtaosa voi lisäksi tutkia perheen sisäisiä (erityisesti äidin ja tyttären välisiä) suhteita tematisoivien teosten yhteydessä (vrt. Lappalainen 2006, 151), jopa ruokaan ja syömiseen liittyvien symboolien kannalta. Tutkimusaiheena lienee sekin miten ruoan antaminen ja kieltäminen ilmaisee vallan käyttöä.

Samoja kysymyksia tutkinee myös aikusten kirjallisuudessa.

Nykypäivinä yksilön elämän ulkoiset kehykset ovat jatkuvien, usein hyvinkin nopeiden muutosten alaisina. Yksilön asema yhteiskunnassa ei ole läheskään pysyvä, ei mikro- (esim. perhe-) eikä makroyhteisöjen (esim. työelämä) kannalta. Paradoksaalisesti – koska olemuksestaan johtuen se on koko ajan muuttumassa – muutosten keskellä ruumis tuntunee ainoalta pysyvältä, ihmiseen syntymästään asti kuolemaan saakka kuuluvalta kehykseltä. Ulkoisten muutosten puristuksessa yksilöltä voi tuntuu siltä, että hänen vallassaan on ainoastaan oma ruumiinsa, elämänsä muita osa-alueita hallitsevat ulkoiset voimat. Toisaalta tämäkin vallantunne on pettävä, koska ruumiin kuva määrittäytyy myös kulttuurisesti. Ruumiista tulee tätä kautta itsemäärittelyn alue, identiteetin ilmaisemisen pinta. Syömishäiriöiden kaunokirjallisen käsittelyn tutkimus antaa – yhteystensä johdosta ruumiillisuuteen ja identiteettiin – siis tärkeitä tietoja nykypäivämme kulttuurista.

TIIVISTELMÄSSÄ MAINITUT LÄHTEET

Heikkilä-Halttunen, Päivi 2001: Siivet varpaiden välissä. Nuortenkirjallisuuden teemoja ja virtauksia. *Kirjaseikkailu. Lasten- ja nuortenkirjallisuuden opas*. Toim.: Tuula Korolainen. Helsinki: Tammi. 219–237.

Huhtala, Liisi 2006: Rumien kanssa ei leikitä. Ruumiillisuudesta uudessa suomalaisessa nuortenromaanissa. *Onnimanni*, 2/2006. 12–19.

Lappalainen, Päivi 2006: Anarkiasta anoreksiaan. Ruoan merkityksestä lasten- ja nuortenkirjallisuudessa. *Täysi kattaus. Ruokaa ja juomaa kirjallisuudessa.* Toim.: Siru Kainulainen – Viola Parente-Čapková. Turku: Turun yliopisto. 126–158.

Reuss Gabriella 2001: víz. *Szimbólumtár. Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából.* Szerk.: Pál József – Újvári Edit. 2., javított kiadás. Budapest: Balassi. 509–512.

Rättyä, Kaisu 2003: Nuoren identiteetin etsintä. Jukka Parkkisen *Suvi Kinos ja elämän eväät*-romaani minän rakentajana. *Nuori kirjan peilissä. Nuortenromaani 2000-luvun taitteessa*. Toim.: Päivi Heikkilä-Halttunen – Kaisu Rättyä. [Helsinki]: Nuorisotutkimusseura. 98–119.

Rättyä, Kaisu 2007: Nuori, mieli ja ruumis. Nuortenkirjojen suhde sairauksiin. *Taide ja taudit. Tutkimusretkiä sairauden ja kulttuurin kosketuspinnoilla.* Toim.: Laura Korttunen – Juhani Niemi – Arvos Pasternack. Tampere: Tampere University Press. 71–84.

Suomela, Susanna 2001: Teemasta ja sen tutkimuksesta. *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Toim.: Outi Alanko – Tiina Käkelä-Puumala. Helsinki: SKS. 141–162.

TEKIJÄN VÄITÖSKIRJAN AIHEESEEN LIITTYVÄT JULKAISUT JA ESITELMÄT

Anorexia és női identitás: Kira Poutanen *Ihana meri* című regényének tematikai elemzése. Megjelent az ELTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskolájának publikációs fórumán, 2010. <http://doktori-publik.freeblog.hu/categories/Az_urali_nepek_folklorja_es_irodalma/>

Syömishäiriöt kirjallisina aiheina – esimerkkejä suomalaisesta ja unkarilaisesta nykyproosasta. Kira Poutasen *Ihana meri* ja Dóra Galgóczin *Test a lélek börtönében*. Elhangzott a *VII. finn–magyar kontrasztív konferencián* (Szombathely, 2011. május 12–13.). Megjelenik a konferencia előadásait tartalmazó kötetben (*Kaukovertailuja VII*), a *Specimina Fennica* sorozatban.

Euroopan pehmeimmät huulet. A bulimia nervosa mint befogadás és kitaszítás szimbóluma Sirpa Puskala ifjúsági regényében. Elhangzott a *Nyugat-Magyarországi Egyetem Bölcsészettudományi Kara Uralisztika Intézeti Tanszékének Jubileumi konferenciáján* (2011. november 10–11.). Megjelenik a konferencia előadásaiból készülő kiadványban.

Kira Poutanen: *A csodálatos tenger* (Cerkabella, 2009)